

A Comparative Analysis of Manifestations of Resistance in the Poems of Ali Al-Jalavi and Hamed Askari*

Azam Hatamzade^۱

Ali Reza Hosseini^۲

Mohammad Ghafourifar^۳

Abstract

۱. Introduction

The comparison between Iranian and Arabic literature, due to the social and cultural commonalities of the two nations, adds new achievements to the comparative literature. In the analysis of the aesthetics of poetry, the elements of surface structure and deep structure, and the harmony between them play an important role. These elements, however, are not completely correct and unchanged. It is necessary to observe beauty elements, but not enough, because part of the beauty of the poem depends on the extent to which they are employed, and the other part depends on the elements that are felt; how beautiful these works are, however, is a matter of taste as well and cannot be determined only by relying on rhetorical criteria in those poems.

---

* Article history:

Received: ۱ December ۲۰۲۲

Accepted: ۳۱ December ۲۰۲۲

Received in revised form: ۱۶ December ۲۰۲۳

Published online: ۱۶ July ۲۰۲۴

Journal of Resistance Literature

Publisher: Shahid Bahonar University of Kerman

Year ۱۵, No. ۲۹, spring and summer ۲۰۲۳

© The Author(s).

۱. MA in Arabic Language and Literature from Kosar University of Bojnord, Bojnord, Iran.
Email: Mogh^{۱۵}@gmail.com

۲. Assistant Professor in the Department of Arabic Language and Literature at Imam Khomeini International University in Qazvin. (Corresponding Author)
Email: a.hosseini@hum.ikiu.ac.ir

۳. Assistant Professor, Kosar University of Bojnord, Bojnord, Iran. Email: m.ghafourifar^{۱۵}@kub.ac.ir

Hamed Askari (born ۱۳۶۱) is an Iranian lyricist and poet. His poetry books "A Tale of Toranj and Baluch", "The Lady as You Are", "Dark Blue", "Fairy of the Night: a Book of Songs" have been published so far. Ali Al-Jalavi is also a contemporary Bahraini poet and writer. He turned to poetry from the age of fourteen, and his poetry appeared as revolutionary, as a youth. During his teenage years, he joined Bahraini freedom circles and became acquainted with politics. For the first time at the age of seventeen, he criticized the situation in the country and was arrested for it. In ۱۹۹۰, he was arrested for the second time and was sentenced to prison till ۱۹۹۸.

۲. Methodology

"Resistance literature is referred to as a set of works that speaks of the ugliness and catastrophes of internal rampage or external rape in all political, cultural, economic and social spheres in literary language. Some of these works are more than a disaster, some during the war or after time writing its history" (Shukri, ۱۹۷۹: ۱۰ and ۹). Among the poets of resistance literature in Iran and Bahrain are Hamed Askari and Ali Jalavi.

Using a descriptive-analytical method, and based on the American school of comparative criticism, the present study analyzes and compares the components of resistance literature in the poetry books "al-Dalmuniyat, al-Osian and Kerrzah" by Ali Al-Jalavi, and "A Tale of Toranj and Baluch", "The Lady as You Are", "Dark Blue", and "Fairy of the Night: a Book of Songs" by Askari.

۳. Discussion

۳-۱. The elements of resistance literature in Al-Jalavi and Askari's poems

۳-۱-۱. Patriotism

Al -Jalawi shows his love of homeland in the following piece:

"Who now has the courage to declare that the dust that passed through our blood does not move ... I do not see the streets here, the cold (persecution and weakness) has infiltrated all hell ... my homeland! I love you. You send a prophet whose promise is the palm... In the stream of all the prophecies, the plain of peace and friendship is planted ... ". (Al-Jalavi, ۲۰۰۱: ۳۴-۳۱).

Askari also expresses his love and emotion in these verses:

" With me Berno on my shoulder, you constitutionalist rebel/ love has done such that burns Tabriz/ Later history would tell/ What did your eyes do?/ My days are like a shepherd's black kettle/ Everyone who saw me after you, spoke of thunder/ an old oak log was burnt, not a handful of straws"(Askari, ۱۳۹۷: ۹-۱۰).

The comparative analysis of Al-Jalawi and Askari's love of their homeland shows that both poets benefit from an epic and strong tone in their poems and love their homeland. However, Al-Jalawi uses the pronoun *u* (us) in his poetry to generalize it, while Askari takes advantage of the first person pronoun, and uses symbols to create an epic atmosphere.

۳-۱-۲. Praise of the martyrs

In another piece of poetry, Al-Jalawi speaks of the martyr and his heavenly position:

"War changed you; you come in a white shirt, you descend the stairs in a wonderful beauty and peace. My brother! Has war changed you? Came in a white shirt; but descended hastily and wonderfully, and you were winged (you became an angel); while your legs joined the stars ...". (Al -Jalavi, ۲۰۰۱: ۲۲).

Askari also presents a piece of poetry to the diver martyrs:

"His mama said that his dad saw his swaddling-clothe/ and caressed his arms as he used to/ said his hands were like a whale's wing/ "I would have a diver son, I think"/ Mama used to say: he used to roam by the river/ "Mom! I want to be big/ I would go to take Leila a pearl/...".(Askari, ۱۳۹۵: ۶۷-۶۸).

The comparison of the above poems makes it clear that Ali Al-Jalawi and Hamed Askari used specific symbols and patterns in the portrayal of the bravery of the people and martyrs of their land, and in the form of poetry, have made their audiences follow them.

۳-۱-۲. Call for resistance

Al-Jalawi has written about resistance:

" My Lord! Maybe, maybe, I don't know ... if you go to him and seek something in his fingers, he would hide out of embarrassment and shame. Now there is a bomb in his hand or fire in his mouth, and a storm is set up, my Llord! Maybe, maybe, I don't know ... anger ... "(Al-Jalavi, ۲۰۱۱: ۶۳-۷۱).

Askari also uses words in a piece of poem that represents the invitation for resistance:

"I am a tired Berno and miss the battlefield / My heart is in fier and I desire to rebel/ I am Abu-Moslem, yo! city of flowers and Turquoise/ Embrace me, I intend to conquer Khorasan/ Fear of Zulikha's deception, ... sadness of prison/ I have an old father in Canaan too" (Askari, ١٣٩٧: ٢٣).

A comparison of these verses shows that both poets try to make the spirit of resistance awaken, and call for resistance.

٣-١-٣. The description of the devastation and the failure of war

Al-Jalawi observes that the bloody hand of colonialism has become accustomed to looting his land:

"The garden was eradicated .../ They did not leave their names/ they would haste for the road before their steps. I tell them to wait a little. The library has been swept by the dust of time; Like all the children of this city, I'm ready for war and flight. Why are we killed? why us? How would you allow children to die?" (Al-Jalawi, ٢٠١١: ٢٣-١٨).

Askari speaks of his beliefs that have their roots in his belief in preserving his land:

"Who knows for a few times/ laughter on your lips?/ Where does the jar of jam fall again? Blood is everywhere in the world/ a single sniper/ an explosive trap" (Askari, ١٣٩٥: ٥٧-٥٦).

The comparison of the poetic evidences of the two poets regarding suffering and misery of the war indicates that both poets have depicted the sadness and suffering of the people in addition to portraying the problems and sufferings of the war.

٣-١-٥. Palestine

Al-Jalawi call for Arabic territories to support Palestine in the following piece of poetry:

"Whenever bomber planes attack those who set fire to their blood; The unbelievers (Marqan) prefer escape. Their stone is their prophet. As the embassies were away from him, he would follow them. O, nations of God! This is a rock discourse: Destroy the embassies in every capital and enter them calmly"

Hamed Askari also focuses on the issue of Palestine and speaks of blood, mortars and martyrs:

"In the swarm of blood and mortar/ .../ thousands of children die each day/.../ closed, like the Rafah passage/ Damn with this behavior and this logic/ this doll-killing logic/ this is the logic of the knife and apple throat ...»(Askari, ١٣٩٥: ٧٦-٧٧).

The comparative analysis of the above poems indicates that both poets call their audience to defend Palestine and the anti-oppressive revolution, and depict the consequences of the occupation of Palestine such as homelessness, killing, assassination, exile.

4. Conclusion

There are many common aspects between Hamed Askari and Ali Al-Jalavi, as contemporary poets of Iran and Bahrain in the field of resistance literature, and these commonalities have certainly paved the way for common themes and meanings in the works of these two poets. By examining the poetic themes of the two poets, the following points were found:

Their poems are directly related to the themes and components of resistance literature, and in this context there exists sincere emotion in their poems.

The themes and components common to the poems of these two poets include patriotism, martyrs, call for resistance, devastation and failure of war, referring to the Ashura movement, hope for the future with the emergence of the Savior, and Palestine.

They use sentences, compositions, and vocabulary that adds to the emotional and artistic aspects of their poetry. They chose the diction of their poems according to the theme of resistance. Some of the words that express resistance and stability have been repeated, and this repetition has highlighted those words and the audience's attention to it.

Both poets have used the present tense of the verb more than the past tense in order to express the continuity of struggle and resistance on the one hand, and to depict the continuity of oppression towards their homeland on the other. The use of present tense also indicates the sustainability of the past time.

Both poets have benefited greatly from the first person pronouns, because they speak of events that they have witnessed first hand.

Al-Jalavi and Askari have employed figures of speech (simile, metaphor, irony) and symbols, and have referred to historical figures of resistance in order to bond the archetypes with the reality of their society.

Keywords: Comparative literature, Resistance literature, Ali Al-Jalavi, Hamed Askari.

References:

Books

- Ibn al-Manzour, Jamal al-Din Muhammad ibn Mokaram al-Anassari. (Bita). *Al -Arab language*. Beirut: Al -Arab Revival.
- Baronians, Hassan. (٢٠٠٨). *Characterization in Short Stories of Holy Defense*. Tehran: Foundation for the Preservation of the Sacred Defense Works and Values.
- Al-Jalavi, Ali. (٢٠٠١). *Al-Asian: The treatise of al-Manzar*. Damascus: Dar al -Mom.
- ..... . (٢٠٠٣). *Dalmounat, Algeria, Valiley*. Damascus: Canaan.
- ..... . (٢٠١١). *Carry*. Bahrain:
- Hussein Pourchafi, Ali. (٢٠٠٤). *Contemporary poetic streams*. Tehran: Amir Kabir.
- Al-Hussein, Qusay. (١٩٧٢ AD). *Alamut and al-Haya fi al-Maqwa*. Beirut: Al -Maktaba al -Asari.
- Khatib, Hussam, (١٩٩٩). *Arabia and Alamia*. second edition. Damascus: Dar al -Fakr.
- Zabih, Mahmoud. (٢٠١٢). *Al-Adab al -Bahrini Fay al -Asr al -Hadith*. Manama: Al -Sabah Publishing.
- Sirhan, Mansour Mohammed. (٢٠٠٦). *Al-Nawd al-Dabi al-Bahrin al-Qur'an al -Sharin*: Jordan: Fars.
- Shukri, Ghalili. (١٩٧٩). *Ideal*. Beirut:
- Askari, Hamed. (٢٠١٦). *Perry night*. Karaj: Sean.
- ..... . (١٣٩٦). *A lady who is you*. Karaj: Sean.
- ..... . (١٣٩٧). *dark blue*. Tehran: Nimaj
- Alavash, Saeed, (١٩٨٧). *Al-Dabb al-Maqarn school In the case of man*. Beirut: Al -Taqqafi al -Arabi.
- Qadri, Qalgi. (١٩٦٥ AD). *Al-Khalij*. Beirut: Al-Arabi.
- Kasravi, Ahmad. (١٣٣٠). *Iranian Constitutional History*. Tehran: Amir Kabir.

Articles

- Roshanfekar, Kobra; Ismaili, Zare, Morteza. (٢٠١١). *"The theme of resistance in the poetry of Javad Jamil with the emphasis on the poetry*

office (Ashia Hydrova al -Raqaba)". Journal of Stability Literature. Second Year, No. ۴, pp. ۲۵۷-۲۷۶.

- Roshanfekar, Kobra; Zare Burrod, Morteza; Ghobadi, Hossein Ali. (۲۰۱۱). "*Comparative Analysis of Resistance Themes in the Poems of Semih Al -Qasim, Hassan Hosseini and Kaiser Aminpour*". Comparative Language and Literature Research Quarterly. Second period, No. ۴, pp. ۷۰-۴۱.

-Moghaddam, Sadiqa. (۲۰۰۹). "*Comparative literary schools*". Journal of Comparative Literature Studies. Volume ۳, No. ۲۲, pp. ۷۲-۵۱.

-Taheri Nia, Ali Bagher, Mahmoudi, Farzaneh, Abbasi, Nasrin. (۲۰۱۲). "*Sadi al-Wahdi al-Aqa'idi in the al -Maqqa'i al-Bahr al-Bahr*". Encyclopedia in the Encyclopedia. Al-Sunni al-Khamsi, al-Add al-Tasi, pp. ۹-۳۰.

-Emranpour, Mohammad Reza. (۲۰۰۷). "*The importance of the elements and structural characteristics of the word in the selection of the vocabulary of poetry*". Gemmical. Period ۱, No. ۱, pp. ۱۵۳-۱۸۰.

-Meskoob, Shahrokh. (۱۳۶۸). "*A Look at Farsi Poetry in the Thirty - Forty Decade*". Iranian Quarterly. Seventh Year, No. ۴, pp. ۵۸۳-۵۵۵.

-Maghsoudi, Mojtaba; Heidari, Shaiq. (۲۰۱۱). "*Investigating the similarities and differences of Arab movements in the Middle East*". Journal of Politics. Second Year, Issue ۲, pp. ۷۳-۴۱.

-Nemati, Farouk; Roshan, Mohammad Mehdi; Naderi, Ismail. (۱۴۰۱). "*Palestinian Resistance Discourse; Islamic Awakening among Contemporary Arabic Poets*", Journal of Islamic Awakening Studies, Eleventh Year, Issue ۲ (۲۴), pp. ۵۱-۷۹.

Website and Internet Resources

-Fars News Agency website <https://www.farsnews.ir>, ۱۳۹۴

بررسی تطبیقی بازتاب جلوه‌های مقاومت در اشعار

علی الجلاوی و حامد عسگری*

اعظم حاتم‌زاده باغبان^۱، علیرضا حسینی^۲، محمد غفوری فر^۳

چکیده

ادبیات مقاومت، تلاش‌های یک نسل مبارز برای آزادی سرزمین، دین، فرهنگ و سنت‌های خود از سلطه متجاوزان را برای همگان در بیان فخیم شعری و ادبی ترسیم می‌کند. آثار شاعران متعهد همچون حامد عسگری از ایران و علی الجلاوی از بحرین میراثی ارزشمند در عرصه شعر مقاومت دو سرزمین است. مضامین و جلوه‌های ادبیات مقاومت، پیوندی مشترک میان این دو شاعر برقرار کرده است. با توجه به اینکه مقایسه بن‌مایه‌های پایداری در اشعار شاعران زبان فارسی و عربی زمینه‌ساز تبیین شباهت‌ها و تفاوت‌ها بین آن‌ها می‌شود؛ لذا پژوهش حاضر بر آن است تا با روش توصیفی-تحلیلی، به واکاوی برجسته‌ترین مفاهیم و مضامین مشترک این دو شاعر در عرصه ادبیات پایداری بپردازد. یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که درون‌مایه شعری دو شاعر در زمینه ادبیات مقاومت با هم اشتراک داشته و هر دو در این حوزه به انعکاس مؤلفه‌هایی همچون وطن‌دوستی، توصیف جایگاه شهدا، دعوت به مقاومت و پایداری، نفرت از جنگ و ویرانی، اشاره به نهضت عاشورا و آرمان‌گرایی (امید به آینده با ظهور منجی) پرداخته‌اند.

* تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۲-۰۹-۱۰ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲-۰۹-۲۵ تاریخ پذیرش نهایی مقاله: ۱۴۰۲-۱۰-۱۰
نشریه ادبیات پایداری، دوره ۱۵، شماره ۲۸، بهار و تابستان ۱۴۰۲، صص ۱۷۳-۱۹۷
DOI: ۱۰.۲۲۱۰۳/jrl.۲۰۲۴.۲۲۵۹۷.۲۹۲۰

ناشر: دانشگاه شهید باهنر کرمان، دانشکده ادبیات و علوم انسانی.

حق مؤلف © نویسنده‌گان

۱. کارشناسی ارشد زبان و ادبیات عربی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه کوثر بجنورد، بجنورد، ایران. رایانامه: mogh6@gmail.com
۲. استادیار گروه زبان و ادبیات عربی دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره) قزوین، ایران. (نویسنده مسئول)، رایانامه: a.hosseini@hum.ikiu.ac.ir
۳. استادیار گروه زبان و ادبیات عربی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه کوثر بجنورد، بجنورد، ایران. رایانامه: m.ghafourifar6@kub.ac.ir

واژه‌های کلیدی: ادبیات تطبیقی، ادبیات مقاومت، علی الجلاوی، حامد عسگری.

۱. مقدمه

۱-۱- بیان مسئله

مقایسه میان ادبای ایرانی و عربی، به دلیل اشتراکات اجتماعی و فرهنگی میان این دو ملت، دستاوردهای جدیدی را به عرصه ادبیات تطبیقی می‌افزاید. در تحلیل و بررسی زیبایی‌شناسی شعر، عناصر روساخت و ژرف‌ساخت و هماهنگی میان آن‌ها نقش بسزایی دارند؛ اما این عناصر ملاک‌های کاملاً درست و بدون تغییر نیستند. رعایت کردن عناصر زیبایی لازم است، ولی کافی نیست؛ زیرا بخشی از زیبایی شعر به میزان وجود عناصر آرایه‌ها در آن بستگی دارد و بخش دیگرش به عناصری که احساس می‌شوند، بستگی دارد، اما اینکه این آثار چقدر زیبا هستند، موضوعی است که قطعاً به سلیقه مخاطبان هم‌بستگی دارد و نمی‌شود با اطمینان و فقط با تکیه بر معیارهای بلاغی برای آن اشعار، حدی قائل شد.

در این پژوهش تلاش بر این است تا مضامین و مفاهیم مشترک ادبیات مقاومت در سروده‌های حامد عسگری و علی الجلاوی را مورد بررسی قرار دهد. حامد عسگری (متولد ۱۳۶۱) ترانه‌سرا و شاعر ایرانی است، اشعار وی بیشتر در قالب‌های غزل و ترانه سروده شده و مضامین عاشقانه دارند. کتاب‌های شعر «حال و حوائی از ترنج و بلوچ»، «خانمی که شما باشید»، «سرمه‌ای»، «پری شب: دفتر ترانه» تاکنون از وی منتشر شده است. علی الجلاوی نیز (متولد ۱۹۷۵) شاعر و نویسنده معاصر بحرینی است. شعر وی در دوران جوانی به انقلابی بودن تمیز یافت، الجلاوی از چهارده سالگی به شعر روی آورد. در این سال‌های نوجوانی به محافل آزادی‌خواهی بحرین راه یافت و با سیاست آشنا شد. برای اولین بار در سن هفده سالگی با قلمی تند و بی‌پروا، اوضاع کشور را نقد کرد و به خاطر آن دستگیر شد. پس از آن در سال ۱۹۹۵ م برای دومین بار دستگیر شد و حکم زندان تا سال ۱۹۹۸ م در حق وی صادر گشت.

پژوهش حاضر می‌کوشد با روش توصیفی — تحلیلی به بررسی و تطبیق بن‌مایه‌های ادبیات مقاومت در سروده‌های حامد عسکری و علی الجلاوی بپردازد. گفتنی است روش مکتب آمریکایی، نقد مستقیم و بی‌واسطه ادبیات است و بدون تکیه بر آثار ادبی غرب، به ادبیات چینی، هندی، فارسی و... توجه می‌شود (ن.ک: شرکت مقدم، ۱۳۸۸: ۶۰).

در انجام این مقاله، مؤلفه‌های زیبایی‌شناسی دفاتر شعری «الدلمونیات، العصیان و کررزه نهد» از علی الجلاوی و دفاتر شعری «سرمه‌ای، خانمی که شما باشید و پری شب» به روش توصیفی — تحلیلی بر مبنای رویکرد تطبیقی (مکتب آمریکایی) مورد بررسی قرار می‌گیرد. در مکتب ادبیات تطبیقی آمریکایی بر خلاف مکتب فرانسه، به بررسی روابط میان ادبیات ملل مختلف بر مبنای اصل تأثیرگذاری و تأثیرپذیری توجهی نمی‌شود. در این مکتب، اصالت به تشابه در مقایسه ادبیات ملل مختلف داده شده است. همین اصل تشابه موجب شد که در این مکتب، ادبیات با دیگر معارف بشری از جمله هنرهای زیبا مثل: نگارگری، معماری، رقص و موسیقی و حتی با علوم تجربی، مورد بررسی ادبی و نقد قرار گیرد. (ن.ک: الخطیب، ۱۹۹۹: ۴۶ و علوش، ۱۹۸۷: ۹۳)؛ بنابراین در این پژوهش به صورت تفصیلی و استقرایی، شباهت‌ها و تفاوت‌های موجود در مفاهیم و درون‌مایه‌های شعری شاعران مورد بررسی قرار می‌گیرد؛ به دیگر سخن پژوهش حاضر به دنبال آن است به پرسش‌های ذیل پاسخ دهد:

— مؤلفه‌های ادبیات مقاومت در سروده‌های الجلاوی و عسکری چگونه بازتاب یافته است؟

- وجوه شباهت مؤلفه‌های ادبیات پایداری در سروده‌های شاعران مذکور چیست؟
— تاثیر بافت سیاسی — اجتماعی در شکل‌گیری اندیشه و رویکرد پایداری دو شاعر چیست؟

۱-۲- پیشینه پژوهش

با توجه به مطالعات و تحقیقاتی که در رابطه با این موضوع صورت گرفته و نتایج حاصل از آن، درمی‌یابیم که سروده‌های این دو شاعر چندان مورد توجه ناقدان و پژوهشگران قرار

نگرفته است. در حوزه ادبیات تطبیقی، نه تنها تاکنون این دو شاعر در هیچ زمینه‌ای مورد مقایسه و تطبیق قرار نگرفتند؛ بلکه می‌توان ادعا کرد حتی هیچ پژوهش تطبیقی در مورد این دو ادیب با سایر ادبا نیز وجود ندارد؛ به همین دلیل خلأ اثری که به بررسی تطبیقی این دو شاعر معاصر پردازد و مؤلفه‌ها و مضامین ادبیات پایداری سروده‌هایشان را مورد بررسی قرار دهد، احساس می‌شود. بر این اساس این مقاله به بررسی مضامین و مؤلفه‌های پایداری سروده‌های دو شاعر می‌پردازد. شایان ذکر است دو پژوهش در خصوص این دو شاعر صورت گرفته است که در ساختاری کاملاً متفاوت با این پژوهش است:

- پایان‌نامه «بررسی صور خیال در اشعار حامد عسگری» (۱۳۹۵) از الهام جوان، دانشگاه پیام نور واحد فریمان (خراسان رضوی)؛ در این پژوهش اشعار حامد عسگری در چهار دفتر وی از نظر صور خیال (استعاره، تشبیه، مجاز، کنایه) مورد بررسی قرار گرفته است؛ در این آثار عسگری با به‌کارگیری آرایه‌های که به زینت‌های ادبی معروفند، جلوه‌های زیبایی از شعر چند دهه اخیر ایران را به تصویر کشیده است.

- پایان‌نامه «بررسی و تحلیل مضامین سیاسی شعر علی الجلاوی» (۱۳۹۶) از مجید حصاری، دانشگاه حکیم سبزواری؛ این پژوهش، به بررسی مهم‌ترین مسائل و مضامین اجتماعی و سیاسی مطروحه در سروده‌های علی الجلاوی می‌پردازد. الجلاوی به خوبی پدیده‌ها و معضلات جامعه خویش را به تصویر کشیده و در زمینه بیداری جامعه خویش گام برداشته است.

۱-۳- مبانی پژوهش

۱-۳-۱- ادبیات مقاومت

«ادبیات مقاومت به مجموعه آثاری گفته می‌شود که از زشتی‌ها و فجایع بیداد داخلی یا تجاوز بیرونی در همه حوزه‌های سیاسی، فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی با زبانی ادیبانه سخن می‌گوید. برخی از این آثار بیش از رخ نمودن فاجعه، برخی در زمان جنگ و یا پس از گذشت زمان به نگارش تاریخ آن می‌پردازد» (شکری، ۱۹۷۹: ۱۰ و ۱۱). به عبارت دیگر «ادبیات مقاومت مقابله با همه اشکال استعمار و ظلم است که در آن سخن در جایگاه سلاح

و تفنگ قرار می‌گیرد و این در حالی است که تأثیر سلاح و تفنگ محدود به عرصه جنگ است؛ اما تأثیر سخن ادبیات مقاومت پیوسته ادامه دارد.» (الحسین، ۱۹۷۲: ۱۲)

همچنین ادبیات مقاومت به شعرها، داستان‌ها، نمایشنامه‌ها، سروده‌ها، ترانه‌ها و تصنیف‌هایی گفته می‌شود که در دوران خاصی از تاریخ ملتی یا قومی به وجود می‌آید و هدف از آن ایجاد روحیه مبارزه و پایداری در مردم است. «معمولاً این نوع از آثار در دوره‌های خاصی به وجود می‌آیند و اگر هنرمندانه پرداخته شوند، از حیثه ادبیات قومی و ملی بیرون می‌آیند و به صورت شاهکارهای ادبیات، ماندگار می‌شوند» (بارونیان، ۱۳۸۷: ۱۳۵)

در ادبیات پایداری اصلی‌ترین مسائل عبارت‌اند از: دعوت به مبارزه و تحمل سختی‌ها، بیان بیدادگری‌ها و تصویر چهره بیدادگران، ستایش آزادی و آزادگی، نشان دادن افق روشن پیروزی که ره‌آورد تلاش، وحدت، همدلی و مبارزه مستمر، ترسیم مظلومیت مردم، بزرگداشت و ستایش مردم مبارز و شهدای راه آزادی.

۱-۳-۲- اوضاع سیاسی ایران و بحرین

شعر نو فارسی در دهه ۴۰ به مسأله تعهد و عدم تعهد می‌پردازد و در اوایل دهه ۵۰ به شعار و سلاح مبارزه روی می‌آورد. آنچه تعهدزدگی را در این دهه به وجود آورد، این بود که هر کسی بدون داشتن قریحه و ذوق، تنها با قرار دادن کلماتی؛ مانند اعدام یا ایستادگی در کنار هم، ادعا می‌کرد که شعر سیاسی سروده است (ن.ک: مسکوب، ۱۳۶۸: ۵۵۷).

با ظهور انقلاب اسلامی، ادبیات ایران وارد حوزه جدیدی شد. قسمت زیادی از ادبیات ایران بعد از انقلاب اسلامی به دفاع مقدس اختصاص دارد. شاعران و نویسندگان وقایع را هنرمندانه ثبت می‌کردند و حماسه‌ها، شکست‌ها و پیروزی‌ها را به تصویر می‌کشیدند. آنان مردم را به مبارزه و مقاومت در برابر رژیم بعثی تشویق می‌کردند. برخی از این شعرا خود در جبهه‌های جنگ حضور داشتند و آن را تجربه کردند، برخی هم که از این صحنه‌ها دور بودند، جنگ را با دیدی صادقانه به تصویر کشیدند.

دفاع از آرمان‌های انقلاب اسلامی، همچنین دفاع رزمندگان و مردم ایران در برابر رژیم دست‌نشانده بعث عراق در طول هشت سال جنگ دفاع مقدس قسمت اعظمی از ادبیات را شامل می‌شود.

بحرین از جمله کشورهایی است که از زمان‌های دور، جنبش‌ها و حرکت‌های سیاسی، اجتماعی و دینی در آن وجود داشته است. این جنبش‌ها در سال‌های اخیر بیشتر مشاهده شده است. «در سال ۱۷۶۵ بحرین تحت تصرف خاندان آل‌خلیفه درآمد و از قرن ۱۹ تا ۱۹۷۱، بریتانیا آن را زیر نفوذ خود درآورد. این در حالی است که در دوره قاجار، ایران همچنان مدعی مالکیت این سرزمین را داشت» (قلعجی، ۱۹۶۵: ۱۶۷).

ایران در نهم مارس ۱۹۷۰ برابر با اسفند ۱۳۴۹، اعلام کرد که نظر نمایندگان سازمان ملل را با وجود تأیید شورای امنیت سازمان ملل درباره بحرین خواهد پذیرفت.

از ۱۴ فوریه ۲۰۱۱ اعتراضاتی در بحرین به‌طور رسمی شکل گرفت. «گروه‌های مختلف شیعه و سنی در این اعتراضات شرکت داشتند که شعار اصلاحات سیاسی و اجتماعی و آزادی را سر می‌دادند. در نهایت با جان‌فشانی تعدادی و ریخته شدن خون بی‌گناهان، شعار بحرینی‌ها تغییر پیدا کرد و آن‌ها خواستار تغییر رژیم شدند» (مقصودی و حیدری، ۱۳۹۰: ۶۴-۶۵).

۱-۳-۳- شعر ایران و بحرین

انقلاب اسلامی ایران از جمله رویدادهای بزرگ قرن است که مورد توجه جهانیان بوده و در کانون توجه ایشان قرار داشته است. ادبیات انقلاب، نگرش‌ها، باورها و اندیشه‌های مردمی است که از گذرگاه رویدادها گذشتند تا به امروز رسیده‌اند. مهم‌ترین تأثیری که انقلاب بر شعر گذاشت را می‌توان تعمیق افکار مذهبی شاعران دانست. شعرهای جنگ هم از نظر محتوا و اسلوب بر سروده‌های آغازین انقلاب ارجحیت دارند، شاید دلیل اصلی این موضوع را رشد تفکر شاعران در این فاصله زمانی دانست. انقلاب اسلامی، حمله رژیم بعث عراق به ایران و دفاع مقدس باعث شد که شاعران این دوره تغییراتی را در دایره‌واژگان‌شان

به وجود آورند. «تلفیق واژگان پرصلابت و پرتنش حماسی در کنار واژگان لطیف عرفانی و عاشقانه از جمله شگردها و هنرهای شاعران این دوره است» (عمران پور، ۱۳۸۶: ۱۵۷).

برخی از شاعران بحرین مانند الجلاوی، عبدالله القرمزی، زکی یاسر نجفی، عباس موسوی، صلاح هلمی (ن.ک: طاهری نیا و محمودی و عباسی، ۱۳۹۲: ۱۱) از شاعران انقلابی بحرین محسوب می‌شوند.

۱-۳-۴- شرح حال مختصر حامد عسکری و علی الجلاوی

حامد عسکری در دهم خرداد سال ۱۳۶۱ در شهر بم کرمان به دنیا آمد. او شاعر و ترانه‌سرای انقلابی است که حقیقتاً می‌توان او را یکی از چهره‌های درخشان شعر معاصر ایران دانست که با استعداد فراوان و ذوق سرشار و سلامت طبع، آثاری ارزشمند و جاویدان از خود بر جای نهاد. (سایت خبرگزاری فارس، ۱۳۹۱).

از جمله ویژگی‌های عسکری، تواضع و بی‌ریا بودن وی است که این ویژگی‌ها به وضوح در اشعار وی ملاحظه می‌شود. هیچ‌گاه در اشعار او ادعا یا خودستایی ملاحظه نشد. او به دو محور انقلاب و ولایت بسیار پایند است. شاعری بدون لغزش بوده که به موازین دینی و شرعی اعتقاد دارد. با دلی سرشار از صداقت، اشعاری که زلالی باطنش را آشکار می‌کند، می‌سراید. اعتقاد و پایندی به اصول انقلاب در شعرش موج است.

علی الجلاوی در سال ۱۹۷۵ در منامه به دنیا آمد. او از سن ۱۴ سالگی شروع به سرودن شعر نمود. او از سال ۱۹۹۸ در بسیاری از جشنواره‌های بین‌المللی شعر شرکت کرد. این جشنواره‌ها به کمک مراکز پژوهشی بحرین برپا می‌شد (ن.ک: ذبیح، ۲۰۱۲: ۱۲۷).

الجلاوی در سال‌های نوجوانی با سیاست آشنا گردید، این امر موجب شد تا در سن ۱۷ سالگی شعری سیاسی بسراید و در پی آن دستگیر شود. در سال ۱۹۹۵ دوباره شعری سیاسی سرود و برای دومین بار دستگیر شد و تا سال ۱۹۹۸ در زندان بود (همان: ۱۲۸).

علی الجلاوی در اشعارش احساسات واقعی خود را بیان می‌کند؛ علاوه بر این شخصیت اجتماعی وی نیز در خلال اشعارش برای خواننده هویدا می‌شود. شخصیتی واقع‌گرایانه که آلام، دردها و آرزوهای شاعر را در شعر می‌آورد. شخصیتی که در اصطلاح روانشناسی

«من» نام دارد. هنگامی که الجلاوی شعرهای خویش را می‌نویسد، از لحاظ عاطفی آزاد می‌باشد؛ اما هنگام برخورد با مردم و زندگی واقعی بسیار مقید به اصول می‌باشد (ن.ک: سرخان: ۲۰۰۶: ۵۱).

۲. بحث

۲-۱. جلوه‌های ادبیات مقاومت در اشعار الجلاوی و عسگری

سیاست با رویدادهای اجتماعی، رابطه‌ای عمیق و ناگسستنی دارد. «سیاسی شدن شعر را می‌توان نتیجه تغییر در ساختار و افکار سیاسی عصر دانست. باید به این نکته نیز توجه داشت که شعر سیاسی خواه در معنای مطلق سیاسی، خواه شعر سیاسی ملی یا شعر ملی وطنی، ارتباط آشکاری با ادبیات و شعر انقلاب دارد.» (حسین پورچافی، ۱۳۸۳: ۲۴).

الجلاوی و عسگری در اشعار خود تحت تأثیر ادبیات پایداری بودند؛ ادبیاتی که در واقعیت اوضاع اجتماعی، سیاسی، عقیدتی، فکری و مقاومت ریشه دارد، بر این اساس خیزش‌ها، نهضت‌های مردمی، مبارزات بر ضد ظلم و ستم و رویدادهای اجتماعی و سیاسی، در اشعار الجلاوی و عسگری بازتاب دارد. در این بخش مهم‌ترین مضامین و مؤلفه‌های مشترک ادبیات مقاومت در اشعار این دو شاعر مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۲-۱-۱- وطن‌دوستی

احساس وابستگی به یک مکان و عشق به سرزمین و زادگاه در افراد، حس وطن‌دوستی را برای ایشان فراهم می‌کند و «اگر در آن سرزمین جنگی صورت گیرد، شهادت‌طلبی و قهرمان‌پروری را در میان افراد آن سرزمین شکل می‌دهد.» (روشنفکر، زارع برمی و قبادی، ۱۳۹۰: ۴۵)

این دو شاعر معاصر نیز در بخش‌هایی از اشعارشان به مقوله وطن‌دوستی و وطن‌پرستی توجه نموده‌اند.

الجلاوی عشقش به وطن را در قطعه زیر نشان می‌دهد:

«مَنْ يَجْرَأُ الْآنَ / لِيَعْلَنَ أَنَّ التُّرَابَ الَّذِي مَرَّ فِي دَمِنَا / لَمْ يَكُنْ سَارِيَةً... / الشَّوَارِعَ كَسَتْ أَرَاها هُنَا / وَالْبُرُودَةَ تَسْرِي / بِكُلِّ الْجَحِيمِ / أَحْبَبَكَ... / وَطَنِي / يَجِيءُ نَبِيًّا وَالنَّخْلَ مَوْعِدَةً... / وَفِي نَهْرٍ كُلِّ النَّبِوءَاتِ يَبْدُرُ حَقْلُ السَّلَامِ...» (الجلاوی، ۲۰۰۱: ۳۴-۳۱).

ترجمه: «چه کسی اکنون جسارت دارد تا اعلام کند که خاکی که از خون ما عبور کرد، حرکت ندارد ... اینجا خیابان‌ها را نمی‌بینم، سرما (جفا و سستی) به تمام جهنم نفوذ کرده است ... وطنم! تو را دوست دارم. پیامبری را می‌آوری که نخل وعده‌گاه اوست ... در نهر تمام پیشگویی‌ها، دشت صلح و دوستی کاشته می‌شود ...».

او مبارزه با استبداد و بیداری مردم را سرلوحهٔ خویش قرار داده و می‌کوشد وطن‌دوستی را در آن‌ها زنده کند. شاعر از بارزش بودن خاک سرزمینش یاد می‌کند که به خاطر آن خون‌های زیادی ریخته شده است. واژگانی نظیر «الثراب، دم، جحیم، وطن، نبی، نخل، موعده و ...» درونمایه این شعر را تشکیل می‌دهند که با در کنار هم قرار گرفتنی منسجمانه، مقصود و مطلوب شاعر را به خواننده منتقل می‌کنند. شاعر در «دمنّا» از صیغه جمع «نا: ما» استفاده کرده است و بدین وسیله به ریخته شدن خون مردم در راه وطن، جلوه‌ای عمومی می‌بخشد. شاعر در این قطعه شعری از فعل مضارع نسبت به ماضی بیشتر استفاده کرده است تا از یک سو استمرار ظلم در بحرین و از سوی دیگر تداوم مقاومت را به تصویر بکشد. از طرفی دیگر به کارگیری فعل‌های ماضی با مضمون وجود ظلم از گذشته در بحرین سنخیت دارد. وجود جملات خبری نشان از آن دارند که شاعر خود به روایت رویدادهای وطنش می‌پردازد. شاعر میان «بروده» به معنای سرما و «جحیم» به معنای جهنم که عمدتاً با سوز و گرما همراه است، تضاد برقرار کرده است. بی‌تفاوتی و عدم توجه بحرینی‌ها به سرزمینشان به «بروده» تشبیه شده است؛ گویی غفلت از سرزمین، فضایی سرد را در آن به وجود آورده است. او سرزمینش را چون جهنمی می‌بیند که در آتش دشمن می‌سوزد؛ اما مردم سرزمینش در غفلت به سر می‌برند. در حقیقت شاعر در این قطعه شعری هم عشق و علاقه‌اش را به وطن نشان می‌دهد، هم نابسامانی‌های آن را به تصویر می‌کشد. شاعر «السلام» و صلح و آرامش را چون بذری می‌داند که در سرزمینش کاشته می‌شود. شاعر از نماد طبیعت و درخت «نخل» به عنوان نماد بحرین و ایستادگی و مقاومت مردم در برابر دشمنان یاد می‌کند. عسکری نیز در قطعه شعر زیر عشق و احساسش را به وطن بیان می‌نماید:

«با من برنو به دوش یاغی مشروطه‌خواه/ عشق کاری کرده که تبریز می‌سوزد در آه/ بعدها تاریخ می‌گوید/ که چشمانت چه کرد؟/ با من تنهاتر از ستارخان بی سپاه/ موی من مانند یال اسب مغرورم سپید/ روزگار من شبیه کتری چوپان سپاه/ هر کسی بعد از تو من را دید گفت از رعدوبرق/ کنده‌ی پیر بلوطی سوخت نه یک مشت کاه» (عسگری، ۱۳۹۷: ۱۰-۹).

وجود یک درون‌مایه که همان عشق و دفاع از وطن است در کنار عاطفه و احساسی همسو و انتخاب واژگانی بنیادین و محوری؛ از قطعه شعر وی، شعری ساختاریافته و نظام‌مند ساخته است. عشق به وطن در کلام عسگری مشخص است و آن را به صراحت به مخاطب انتقال می‌دهد. شاعر از کلمات محوری و بنیادین؛ مانند «برنو به دوش، یاغی، مشروطه‌خواه، تاریخ، ستارخان، روزگار، رعدوبرق و ...» استفاده کرده است. این کلمات، مفاد و بن‌مایه شعر وی را تشکیل می‌دهند. واژگان «برنو به دوش و یاغی» ساختاری حماسی به شعر او می‌بخشند؛ گرچه شاعر با مهارت و توانایی آن‌ها را در کنار دیگر کلمات با احساسی اندوه‌بار درمی‌آمیزد. به قدری اوضاع برایش غمبار و مأیوس‌کننده است که شاعر روزگار را چون کتری سیاه می‌بیند. این قطعه شعری ردیف ندارد؛ اما پایان یافتن قافیه‌ها با هجای «اه» با موضوع قطعه شعری ارتباط دارد و حزن و اندوه شاعر را به خاطر سرزمینش بیان می‌کند که درگیر جنگ تحمیلی شده است. عسگری در این ابیات، خود را چون مشروطه‌خواهان می‌داند که می‌کوشند ملت ایران را به رؤیای خود که وطنی رها و آزاد بوده، برسانند. او از سردار ملی «ستارخان» نیز نام می‌برد؛ «با تعطیل شدن نخستین مجلس ملی ایران در کمتر از دو سال، دوره‌ای آغاز شد که به آن استبداد صغیر می‌گفتند. مردم ایران که آرزوها و آمال خویش را در کسب حقوق قانونی خود، فنا شده می‌دیدند، اعتراض کردند و آشوب‌های فراوانی به وجود آمد. قیام تبریز به رهبری باقرخان و ستارخان یکی از مهم‌ترین این جنبش‌ها محسوب می‌شود.» (کسروی، ۱۳۳۰: ۲۷۸) در حقیقت شاعر در یاد کردن سرزمین و وطنش، گذشته‌ها و مبارزات را می‌ستاید. این مسأله به مخاطب‌شناسی شاعر نیز برمی‌گردد؛ زیرا سخن

از مشروطه خواهی و ستارخان به زبانی ملموس و الهام گرفته از زندگی ایرانیان است و شاعر با به کارگیری آن، میان کهن الگو و واقعیت جامعه خویش پیوندی محکم برقرار می کند. تکرار ضمیر «من» به صورت متصل و منفصل در شعر، بر محوری بودن شخصیت حامد عسکری تأکید می ورزد. این واژه شش بار تکرار شده است. این تکرار نشان از آن دارد که شاعر از رویدادهایی سخن می گوید که به چشم خویش، آن ها را دیده است.

«برنو به دوش» کنایه از صفت و به معنای سرباز است. «تبریز می سوزد» به خاطر وضوح و خفا، کنایه از نوع تلویح بوده و اشاره به مردم تبریز دارد. «مشروطه خواهی» کنایه از وطن پرستی و آزادی خواهی در تبریز است. «موی سپید» کنایه از صفت پیری و «کتری چوپان سیاه» کنایه از نوع رمز و به معنای «بی شانس و اقبال بودن» است. «پیر بلوط» کنایه از نوع رمز و به معنای بی بار و بر بودن و «مشت کاه» نیز کنایه از نوع رمز و به معنای بی مقدار و ناچیز بودن است.

رنگ «سیاه» در شعر زیر می تواند نمادی برای نابسامان بودن اوضاع سیاسی جامعه باشد و رنگ «سپید» هم نمادی از آغاز بیداری، دگرگونی و انقلاب می تواند باشد. «کنده پیر بلوط» نماد وطن است که دشمن بر آن حمله کرده و در اثر حملات، ویران شده و سوخته است.

واکاوی تطبیقی وطن دوستی الجلاوی و عسکری نشان دهنده آن است که هر دو شاعر از لحنی حماسی و کوبنده ای سود جوسته و به وطن خود عشق می ورزند؛ با این تفاوت که الجلاوی با به کارگیری ضمیر «نا» به شعر خود جنبه عمومی بخشیده و مخاطب را با خود همراه می کند در حالی که عسکری از صیغه متکلم وحده بسیار مدد می جوید و با کاربری نماد، فضای شعر را حماسی نموده است.

۲-۱-۲- ستایش شهیدان

یکی دیگر از مضامین شعر پایداری شهید و شهادت است. «بزرگداشت شهیدان میهن که جان خویش را در راه پاسداری از وطن و دین فدا کردند؛ از شاخص ترین مضامین در شعر شاعران متعهد و مقاومت به شمار می رود.» (روشنفکر، اسماعیلی و زارع برمی، ۱۳۹۰: ۲۶۳)

جلاوی در قصیده «شهادة البنفسج علی نفسه» از جایگاه شهید سخن می‌گوید و شهادت را مرگی ملکوتی برمی‌شمارد. به نظر وی نباید برای شهید، احساس حزن و اندوه نمود؛ زیرا او به والاترین جایگاه دست یافته است:

«أَقْلَعْتُ عَنْ حُزْنِي / وَلَا أُدْرِي لِمَاذَا كَلَّمَا أَقْلَعْتُ / صِرْتُ مُعْرَضًا لِلْحُزْنِ أَكْثَرَ ... / يَا
اللَّهُ كَمْ صَارَتْ قَنَادِيلِي؟ / دَنِي مِنْهُ وَأَطْلَقَ مِنْ يَدِهِ جَسَدَهُ ... / الْيَاسْمِينَةُ فَوْقَ سَوْرِ الْبَيْتِ /
تَعْبُرُ نَحْوَ جَارَتِنَا / وَتَحْطُّ فَوْقَ الْأَجْسَادِ / يُضِيءُ قَمِيصَهُ نَقْبُ الرَّصَاصَةِ ... / فَأَيْنَ حَبَّاتِ
الرَّصَاصَةِ مَوْتَهَا السَّمَاوِيَّ...» (الجلاوی، ۲۰۱۱: ۳۶-۳۵).

ترجمه: «حزن و اندوهم را رها می‌کنم؛ اما نمی‌دانم چرا هرگاه آن را رها می‌کنم، با اندوه بیشتری مواجه می‌شوم ... خدا یا! چراغ‌هایم چه شد؟ به او نزدیک شد و به بدنش شلیک کرد ... گل یاسمن روی دیوارهای خانه است و به سمت خانه همسایه می‌رود و روی جسد‌ها می‌افتد. سوراخ گلوله، پیراهنش را روشن می‌کند ... آن گلوله کجا می‌تواند مرگ آسمانی او را پنهان کند ...».

بن‌مایه‌های این شعر را واژگان «قنادیل، أطلق، جسد، الیاسمینة، تحطُّ، الأجساد، یضیء، قمیص، الرصاصه، السماوی و ...» تشکیل می‌دهند که با متناسب قرار گرفتن در کنار هم، به نوعی در این قطعه شعری وحدت به وجود آوردند. در کنار تناسب واژگان، شاعر با تکرار کلمات «أقْلَعْتُ، حزن، رصاصه و جسد» قصد نشان دادن عواطف درونی خویش به مخاطب را دارد. تکرار ضمیر متکلم در بخش‌های نخستین شعر «أقْلَعْتُ، لا أدْرِ صِرْتُ»، حاکی از حضور خود شاعر در صحنه و مشاهده شهادت مبارزان بحرینی توسط خودش است. گل یاسمن در اینجا نماد از آزادیخواهان و مبارزانی است که به دست استعمارگران پرپر می‌شوند و به شهادت می‌رسند. گل یاسمن در مصراع «الِیَاسْمِينَةُ فَوْقَ سَوْرِ الْبَيْتِ تَعْبُرُ نَحْوَ جَارَتِنَا»، نماد آزادیخواهان و مبارزانی است که به دست استعمارگران پرپر می‌شوند و به شهادت می‌رسند. شاعر در «یُضِيءُ قَمِيصَهُ نَقْبُ الرَّصَاصَةِ» استعاره بکار برده است. اینکه با اصابت گلوله به مبارزان و مدافعان وطن، ایشان به شهادت رسیده و نورانی می‌شوند.

در بخش آخر این قطعه، شاعر با ذکر کلمه «السَّماویّ» اشاره به این دارند که شهدا با شهادتشان، زمین را به آسمان متصل می‌نمایند. الجلاوی در قطعه شعر دیگری نیز از شهید و مقام آسمانی او سخن می‌گوید. اینکه عظمت شهدا تا حدّی است که آسمان، خواهان دیدارشان بوده و آنان را به سوی خود فرامی‌خواند:

«غیرتکّ الحربُ / کُنْتَ تَجِيءُ فِي قُمْصَانِكَ الْبَيْضَاءِ / تَنْزِلُ السُّلْمَ فِي مَهْلٍ أُنَيْقًا / يَا أَخِي هَلْ غَيْرُتُكَ الْحَرْبُ؟ / صَبْرْتَ تَجِيءُ فِي قُمْصَانِكَ الْبَيْضَاءِ / لَكِنَّ تَهْبِطُ فِي عَجَلٍ أُنَيْقًا / وَصَبْرْتَ مُجَنِّحًا / مَرْبُوطَةٌ قَدَمَا كَ فِي نَجْمٍ...» (همان: ۲۲).

توجه: «جنگ تو را تغییر داد؛ در پیراهنی سفید آمدی، پلکان را با آرامش و زیبایی شگفت- انگیز پایین می‌آیی. برادرم! آیا جنگ تو را تغییر داده است؟ در پیراهنی سفید آمدی؛ اما عجولانه و شگفت‌آور فرود آمدی و بال‌دار شدی (فرشته شدی)؛ در حالی که پاهایت به ستارگان پیوست ...».

کلماتی مانند «الحرب، قُمْصَان، الْبَيْضَاء، أُنَيْق، غَيْرَةٌ، مُجَنِّح، قَدَم، نَجْم ...» بن‌مایه- های این شعر را تشکیل می‌دهند و با در کنار هم قرار گرفتن، معنای شهیدی که شاعر قصد ارائه آن را داشته، عرضه می‌کنند.

عسکری نیز قطعه شعری را به شهدای غواص تقدیم می‌کند و در آن شهدای جنگ تحمیلی و دفاع مقدّس را می‌ستاید و جایگاه شهدا را ارج نهاده و از آن به‌عنوان ارزشی برتر یاد می‌کند:

«ننه‌ش می‌گفت بواش قن‌داقه شو دید / رو بازوش دس کشید مثل همیشه / می‌گفت دستاش مته بال نهنگه / گمونم ای پسر غواص میشه / ننه‌ش می‌گفت: همه‌ش نزدیک شط بود / می‌ترسیدم که دور شه از کنارم / به مو می‌گفت: ننه میخام بزرگ شم / برم سی لیلا مرواری بیارم / ننه‌ش می‌گفت نمی‌خاستم بره شط / می‌دیدم هی تو قلبم التهابه / یه روز اومد به مو گفت: بل بروم شط / نفس مو بیشتر از جاسم تو آبه / زد و نامردای بعضی رسیدن / مته خرچنگ افتادن تو کارون / کهورا سوختن نخلا شکستن / تموم شهر شد غرقابه خون / ننه‌ش می‌گفت روزی که داشت می‌رفت / پسین بود؟

صبح بود؟ یادوم نیامد/ مویگفتم: بچه‌ای... لبخند زد گفت: / دفاع از شط شناسنامه نمی‌خواد/ ریفقاش میگن: از وقتی که اومد/ تو چشماش یه غرور خاص بوده/ به فرماندهش میگفته بل برم شط/ ماها هف پشتمون غواص بوده/ ننه‌ش میگف جوون برگ سدروم/ مته مرغاییای خسته برگشت/ شبی که کربلای چار لو رفت/ یه گردان زد به خط یه دسته برگشت/ ننه‌ش می‌گفت: چشم به در سیا شد/ دوای زخم نمک سودوم نیومد/ مسلمونا دلم می‌سوزه از داغ/ جوونم دلبرم رودم نیومد/ عشیره میگن از وقتی که رفته/ یه خنده رو لب باباش نیومد/ تا از موجا جنازه پس بگیره/ شبای ساحلو دمام می‌زد/ یه گردان اومده با دست بسته/ دوباره شهر غرق یاس میشه/ ننه‌ش بندا رو وا می‌کرد باباش گفت: / مویگفتم ای پسر غواص میشه...» (عسگری، ۱۳۹۵: ۶۸-۶۷).

عسگری با بیان واژه «ننه» در «ننه‌ش می‌گفت بواش قنداقه شو دید» به جایگاه مادران و زنان ایرانی اشاره می‌کند. علاوه بر این، به تصویر کشیدن احساسات مادر در فرستادن پسرش به جنگ، احساس خواننده را تحریک می‌کند و او را به خواندن شعر ترغیب می‌کند. انگار در کنار «شهید»، «مادر» نیز در این بخش از این شعر، از شخصیت‌های اصلی است.

واژگانی نظیر «قنداقه، غواص، شط، قلب، التهاب، نامردای بعثی، کارون، نخل، غرقابه‌ی خون، فرمانده، کربلای چار، گردان، خط، جوونم، دلبرم، رودم، موج، جنازه، شبای ساحل و...» بار معنایی والایی به این شعر بخشیده‌اند.

کلمات «ننه، غواص، شط و غرق» در این شعر تکرار شده است. با این تکرار شاعر احساسات و عواطف درونی خویش را بروز می‌دهد.

شاعر قدرت شهدای غواص را تمجید می‌کند و آن‌ها را به نهنگ تشبیه می‌کند: «دستاش مته بال نهنگ» و در مذمت نیروهای بعث آن‌ها را به خرچنگ تشبیه می‌کند: «نامردای بعثی رسیدن / مته خرچنگ افتادن تو کارون». مصراع «نفس مو بیشتر از جاسم تو آبه» کنایه از قدرت بیشتر قهرمان غواص برای ماندن در زیر آب است، مصراع «به فرماندهش می‌گفت بل برم شط / ماها هف پشتمون غواص بوده» نیز کنایه از توانمندی در شنا کردن و موروثی بودن این توانایی است، واژه‌های «پسین» و «صبح» در مصراع «در پسین بود؟ صبح بود؟ یادوم نیامد»، تضاد هستند.

آنچه در این قطعه شعری جلب نظر می‌کند، این است که بوی مویه و رثا نمی‌دهد؛ بلکه روحی حماسی در بیان مرگی ایده‌آل و آرمانی در آن موج می‌زند. شاعر به نحوی از شهدای پایداری سخن می‌گوید که مخاطب را به تعظیم در برابر این همه عظمت و شکوه و بزرگی وامی‌دارد؛ بنابراین شیون و زاری در اینجا معنایی ندارد.

مقایسه تطبیقی سروده‌های پیشین این نکته را روشن می‌نماید که علی‌الجلای و حامد عسکری در به تصویر کشیدن رشادت‌های مردم و شهیدان سرزمینشان از نمادها و الگوهای خاص و متعدد بهره جستند و در قالب شعر، مخاطبان خود را به پیروی از این اسوه‌های پایداری تشویق می‌کنند.

۲-۱-۳- دعوت به مقاومت و پایداری

دعوت به مقاومت و پایداری از دیگر مقوله‌هایی است که در بخش مضامین سیاسی اشعار الجلاوی و عسکری مورد بررسی قرار می‌گیرد. استفاده از عناصر حماسی، تحریک و تشویق در این بخش بسیار دیده می‌شود. در اینجا، کلمات تنها سلاح شعرا هستند که شعرا به کمک آن‌ها می‌توانند خیزشی را در مبارزان به وجود بیاورند، «سلاحی که راست‌گویی و انقلابی بودن آن تأثیر بسیاری دارد» (شکری، ۱۹۷۰: ۴۳).

الجلای در باره پایداری و مقاومت قلم‌فرسایی می‌کند و اشعاری بر زبان جاری می‌سازد. او با مشکلاتی که در بحرین وجود دارد، آشناست و خود در بطن آن‌ها قرار دارد و علاقه‌ای به زندگی زیر یوغ استعمار ندارد؛ لذا هم‌وطنان خویش را به جنبش و پایداری دعوت می‌نماید.

او گاهی اراده هم‌وطنانش را می‌ستاید و ارج می‌نهد و گاهی نیز از کسانی که در راه وطن گامی بر نمی‌دارند، به خشم می‌آید:

«سَيِّدِي رَبِّمَا / رَبِّمَا / لَسْتُ أُدْرِي ... / تَجِيءُ إِلَيْهِ / وَتَبَحُّثُ بَيْنَ أَصَابِعِهِ / يَخْتَفِي خَجَلًا ... / يُوَلِّدُ الْآنَ / بَيْنَ أَصَابِعِهِ عِبْوَةً / وَعَلَى فَمِهِ أَنْفَجَرَتْ / صَرْخَةٌ أَوْ حَرِيقٌ ... / وَتَدَلُّعُ فِي صَدْرِهِ الْعَاصِفَةَ / سَيِّدِي رَبِّمَا / رَبِّمَا / لَسْتُ أُدْرِي / غَضَبٌ ... / تُوَلِّدُ سُنْبُلَةً سَيِّدِي ... / يُوَلِّدُ الْآنَ مِنْ نَوْمِهِ طَائِرٌ / وَعَلَى قَلْبِهِ قِبْلَةٌ / فَالْسَّلَامُ

عَلَى النَّخْلِ يَخْضِرُ بِالْحُزْنِ / فِي اللَّيْلَةِ الْقَاتِمَةِ / ثَوْرَةٌ / ثَوْرَةٌ ثَوْرَةٌ / ثَوْرَةٌ عَارِمَةٌ (الجلاوی، ۲۰۰۱: ۷۱-۶۳).

توجه: «سرورم! شاید، شاید، نمی‌دانم ... به سوی او بروی و چیزی را بین انگشتانش بجویی، از روی خجالت و شرم پنهان می‌کند. اکنون میان انگشتانش، بمب و در دهانش، فریاد یا آتشی منفجر می‌شود و در دلش طوفانی برپا می‌گردد، سرورم! شاید، شاید، نمی‌دانم ... خشمی باشد ... خوشه‌ای متولد می‌شود سرورم ... اکنون پرنده‌ای از خوابش و قبله‌ای بر قلبش متولد می‌شود. سلام بر آن نخل که با حزن و اندوه سبز می‌شود. در شبی تاریک، انقلاب است. انقلاب، انقلاب، انقلابی کوبنده.»

در این قطعه شعری با قرار گرفتن کلماتی مانند «أصابع، عبوة، انفجرت، صرخه، غضب، یولد، النخل، ثور، عارم و ...» منظور شاعر به مخاطب انتقال پیدا می‌کند. تکرار واژه «ثور» در اینجا، تأکیدی بر دعوت به پایداری و مقاومت است. شاعر در «قلبه قبله» نوعی توازن ناقص واژگانی ایجاد کرده که به جناس میان دو کلمه انجامیده است.

استفاده از سبک خطاب در این قطعه شعری، پیوند نزدیک شاعر به مبارزان و اسوه‌های مقاومت را در ذهن تداعی می‌کند. استفاده از اسلوب ندا، دلیلی است که شاعر خود را چنان به مبارز جبهه مقاومت نزدیک می‌بیند که او را منادا قرار می‌دهد.

در عبارت «یولد الآن بین أصابعه عبوة»، شاعر در دست گرفتن بمب و مین را به تولد آن در دست مبارز تشبیه کرده است و در عبارت «وعلى فمه انفجرت صرخه»، «صرخه و فریاد سخت» به بمبی تشبیه شده که منفجر می‌شود و مقصود از صرخه، فریاد آزادی خواهی است. واژه «نخل» در عبارت «فالسلاّم على النخل يخضر بالحزن»، نمادی برای ایستادگی و مقاومت است، استفاده از اسلوب ندا، در «سیدی ربّما کست أدری»، بیانگر آن است که شاعر خود را چنان به مبارز جبهه مقاومت نزدیک می‌بیند که او را منادا قرار می‌دهد.

عسگری نیز در یک قطعه شعری از واژگانی استفاده می‌کند که بیانگر دعوت با پایداری

و مقاومت است:

«برنوبی خسته‌ام و حسرت میدان دارم / کوه آتش جگرم میل به طغیان دارم / من ابومسلم ای شهر گل و فیروزه / وا کن آغوش سر فتح خراسان دارم / بیم تزویر زلیخا ... غم زندان ... یک سو / سوی دیگر پدری پیر به کنعان دارم ... (عسگری، ۱۳۹۷: ۲۳).

واژه‌هایی که عسکری در قطعه شعری ذیل از آن استفاده کرده، با پایداری و مقاومت در ارتباط هستند: الفاظی از قبیل «برنو، میدان، کوه آتش، طغیان، ابومسلم، فتح و ...» با مضمون کلی پایداری و مقاومت در ارتباط هستند و مطلوب شاعر را به مخاطب منتقل می‌کنند. برخی از این کلمات؛ مانند «کوه» به خاطر تکرار در شعر، برجسته شده است. در کنار کلمات بکار رفته در شعر، مراعات نظیر نیز بر زیبایی شعر افزوده است و آن یکپارچگی و وحدت بخشیده است؛ مانند «برنو، میدان، طغیان»، «ابومسلم، فتح، خراسان» و ... .

مقایسه تطبیقی این قطعه‌های شعری نشان می‌دهد که هر دو شاعر سعی دارند روحیه مقاومت را در مردم بیدار ساخته و به مقاومت و پایداری دعوت کنند. هر دو شاعر در سروده‌هایشان میان واژگانی که دلالت بر پایداری و مقاومت دارند، مراعات نظیر برقرار می‌کنند تا منظور خود را به مخاطبان انتقال دهند و علاوه بر آن تأکیدی بر دعوت مبارزه و پایداری باشد. اما الجلاوی در این قطعه شعری سبک خطابی را برگزیده تا پیوند نزدیک شاعر با مبارزان و اسوه‌های مقاومت را در ذهن تداعی می‌کند.

۲-۱-۴- توصیف ویرانی و خرابی جنگ

سخن گفتن درباره ویرانی‌ها و خرابی‌هایی که از جنگ باقی می‌ماند، در حقیقت ندای حق‌طلبی و فریاد جویی شاعر در برابر استعمارگران است. بمباران مناطق مسکونی و آوارگی هزاران نفر از خانه و کاشانه‌شان، الجلاوی و عسکری را متأثر می‌سازد.

الجلاوی می‌بیند که دست خونین استعمار به غارت سرزمینش عادت کرده است. او سوارکاران دشمن را به تصویر می‌کشد که به سمت شهرش می‌روند تا عده بسیاری از بی‌گناهان؛ از جمله کودکان را بکشند. استعمارگرانی که خاک سرزمین بحرین را به توبره بردند. دشمنی که با نیرنگ و تزویر سعی در نابودی ملت وی دارد و کوچک و بزرگ، زن و مرد؛ هیچ‌یک برایش فرقی ندارد و همه را از تیغ می‌گذراند:

«وَيَقْلَعُ الْبُسْتَانَ ... / لَمْ يَتْرُكُوا أَسْمَاءَهُمْ / كَانُوا عَلَى عَجَلٍ / يَحْطُونُ الطَّرِيقَ أَمَامَ خُطْوَتِهِمْ ... / كَانُوا عَلَى عَجَلٍ / وَكُنْتُ أَقُولُ فَلَيْتَا خَرُّوا / شَيْئًا قَلِيلًا / مَكْتَبَةٌ تَنَامُ عَلَى عُبَارِ الْوَقْتِ / كُنْتُ كَكُلِّ أَبْنَاءِ الْمَدِينَةِ /

جاهزاً لِلْحَرْبِ وَالطَّيْرَانِ / لِمَاذَا نُصْبِحُ الْقَتْلَى؟ / لِمَاذَا نَحْنُ؟ / يَا رَبَّاهُ كَيْفَ سَمَحْتَ لِلْأَطْفَالِ / هَذَا الْمَوْتُ؟» (الجالاوی، ۲۰۱۱: ۲۳-۱۸).

توجه: «باغ از ریشه کنده شد... نام‌هایشان را برجای نگذاشتند/ می‌شتافتند/ جاده را در مقابل قدم‌هایشان می‌گذاشتند، می‌شتافتند. به آن‌ها می‌گویم کمی تأخیر کنید. کتابخانه را غبار زمانه فراگرفته؛ مانند تمام فرزندان این شهر برای جنگ و پرواز آماده‌ام. چرا کشته شویم؟ چرا ما؟ خدا یا چگونه به کودکان اجازه این مرگ را می‌دهی؟».

«يَقْلَعُ، عَجَلٌ، يَحْطُونُ، غُبَارٌ، مَدِينَةٌ، حَرْبٌ، الطَّيْرَانِ، الْقَتْلَى، الْمَوْتُ و...» بار معنایی این قطعه شعری را به دوش می‌کشند. واژه «عَلَى عَجَلٌ» دو بار تکرار شده و به سرعت عمل استعمارگران در دست یازیدن به خاک بحرین اشاره دارد. الجلاوی در بخش پایانی شعر از اسلوب خطاب استفاده کرده است. استفاده از این اسلوب، دلیلی بر این ادعا است که شاعر خود را به خداوند تا حدی نزدیک می‌بیند که او را منادا قرار می‌دهد. به کارگیری «نَحْنُ» دلیلی بر وجود مبارزان بسیاری در بحرین است که به خاطر سرزمینشان می‌جنگند و شاعر با به کارگیری صیغه جمع به این منظور، جنبه عمومیت بخشیده و آن را تأیید کرده است. عسگری از باورهایش سخن می‌گوید؛ باورهایی که ریشه در اعتقاد وی به حفظ سرزمینش دارد:

«از تو دوربین تفنگش دیده/ میز صبحونه رو پشت پنجره/ خنده‌های بچه‌ها رو با پدر/ بی‌هراس و التهاب و دلهره/ از تو دوربین تفنگش دیده/ عروسک‌های توی ویتترین و /انعکاس عکس دسته‌جمعی تو/ عطر گرم قهوه‌ی شیرین رو... / کی می‌دونه واسه بار چندمه/ خنده‌ای روی لبی عقیم می‌شه؟/ کجا باز ظرف مربا می‌شکنه؟/ کجا باز به بچه‌ای یتیم می‌شه؟/ تو تموم دنیا این بازی هست/ خون توی تموم دنیا جاریه/ به جا به دست به تک تیرانداز/ به جا هم تله انفجاریه» (عسگری، ۱۳۹۵: ۵۶-۵۷).

شاعر در این قطعه شعری از کلماتی مانند «تفنگ»، «التهاب»، «لهره»، «عروسک»، «دسته‌جمعی»، «عقیم»، «می‌شکنه»، «خون»، «تک تیرانداز»، «تک تیرانداز»، «تله انفجاری و...» استفاده می‌کند تا از آنچه در درونش می‌جوشد با مخاطب سخن بگوید.

تطبیق شواهد شعری این دو شاعر در زمینه ترسیم رنج و محنت جنگ حاکمی از آن است که هر دو شاعر علاوه بر ترسیم مشکلات و رنج‌های ناشی از جنگ به ترسیم اندوه و گرفتاری عامه مردم پرداخته‌اند و با به‌کارگیری اسلوب‌های انشایی حس مبارزه‌طلبی را در میان مردم برمی‌انگیزند. در بندهای شعری فوق، کاربست ادبی و هنرمندانه اسلوب ندا توسط الجلاوی و کاربست ظرافتمندانه استفهام توسط عسکری گواه این مدعا هستند.

۲-۱-۵- اشاره به نهضت عاشورا

کربلا و حادثه عاشورا یکی از حماسی‌ترین وقایعی است که می‌تواند الگوی خوبی برای تمام ملت‌ها باشد. شعرای ادب پایداری در مورد واقعه عاشورا شعر سرودند و با حماسه و سوز و گداز از این رویداد تاریخی سخن گفتند.

الجلاوی در دیوانش، بارها و بارها از امام حسین^(ع) نام برده است. او به قهرمان اصلی و نامدار کربلا که همان امام^(ع) است، می‌پردازد و شعرش را با سر نیزه رفتن سر امام حسین^(ع) خاتمه می‌دهد.

«أفَى النَّخْلِ شَكٌّ؟ / لِمَاذَا أَنْتَظَرْتُ خُرُوجَ الْحُسَيْنِ إِذَا / أَفَى النَّحْرِ شَكٌّ؟ / أَفَى قَبْضَةِ تَحْمِلِ السَّيْفِ / مَقْطُوعَةَ أَيْ شَكٌّ؟ / مَنْ قَالَ كُنْتُ هُنَا؟ / وَالَّذِينَ عَلَى ظَهْرِنَا عَبْرُوا / زَرَعُونَا سَنَابِلَ فِي دِمَكٍ ... / (الظَّلِيمَةَ) / (الظَّلِيمَةَ) ... / وَرَأْسُ الْحُسَيْنِ عَلَى الرُّمْحِ» (الجلاوی، ۲۰۰۱: ۲۰-۱۸).

ترجمه: «آیا در نخل تردید داری؟ بنابراین برای چه منتظر خروج حسین^(ع) هستی؟ آیا به گلو (ی بریده) شک داری؟ آیا به دسته تگه‌تگه شده شمشیر شک داری؟ چه کسی گفته تو آنجا بودی؟ کسانی که پشت ما بودند، عبور کردند. خوشه‌هایی در خونت کاشتیم... و ستم‌یده، ستم‌یده... و سر حسین بر روی نیزه است.»

کلمات به‌کاررفته در این قطعه شعر از استحکام و روانی برخوردار هستند. «نخل، الحُسَيْن، النَّحْر، قَبْضَةُ، السَّيْف، مَقْطُوع، دَم، رَأْسُ الْحُسَيْنِ^(ع)، الرُّمْح» کلمات محوری این قطعه شعر هستند. تکرار واژه «حسین^(ع)» تأکیدی بر شخصیت ایشان است. «نخل» در اینجا نمادی برای ایستادگی و مقاومت است. «امام حسین^(ع)» نیز اسطوره اندوه و قیام بوده و یادآور انفجار انقلابی است که از خونی پاک می‌جوشد.

الجلایوی در قطعه شعر دیگری نیز بار دیگر از امام حسین^(ع) سخن می‌گوید:

«ما مات نَخْلُكَ لَمْ يَزَلْ وَحَصَانُهُ / يَمْشِي فَتَمْشِي خَلْفَهُ الْأَكْوَانُ حَافٍ / فِي يَدَيْهِ شَرْفَةٌ خَضْرَاءُ ... / قَدْ عَادَ رَأْسُكَ ... سَيِّدِي / نَخْلًا ... / فَنَخْلًا ... / يَا نَخْلُ ... / أُمُّكَ لَمْ تَزَلْ مَوْجِعَةً بِالثَّأْرِ ... / لَيْسَ لِلْمَوْتِ أَنْ يَعْرِفَ الدَّمَّ / إِنَّ اشْتِعَالَ جَدِيداً سَيُوكَدُ فِي الْبُوتَقَةِ» (همان: ۷۸-۷۳).

توجه: «هنوز نخل تو و اسب نجیبش نمرده است. می‌رود و تمام جهانیان با پای برهنه پشت سرش راه می‌روند. در دستش شمشیری سبز است. سرورم! سرت برگشت... نخل... پس نخل... ای نخل! ... مادرت برای خونخواهی از تو هنوز داغدار است... مرگ، خون را نمی‌شناسد؛ به راستی که شعله-ای جدید در زمین متولد خواهد شد.»

در این قطعه شعری نیز کلمات، احساسات و درونیات شاعر را به مخاطب عرضه می‌کنند. «نَخْل، حِصَان، شَرْفَةٌ، خَضْرَاءُ، رَأْسُ، أُمُّ، ثَأْر، دَم و ...» عناصر اصلی تشکیل‌دهنده این شعر هستند. واژه «نخل» چندین بار در اینجا تکرار شده و نمادی از ایستادگی و مقاومت است. شاعر با به کارگیری این نماد بیان می‌دارد که ایستادگی و مقاومت هنوز زنده است و تمام جهانیان پیرو او بوده و پشت سرش حرکت می‌کنند. در حقیقت الجلاوی با بیان این مطلب، می‌خواهد بیان کند که راه امام^(ع) ادامه دارد و پایان نیافته است.

حامد عسگری نیز اشعار غزایی درباره عاشورا و کربلا دارد. او در قطعه شعری از امام حسین^(ع)، کربلا و حزن و اندوه عمیقش به خاطر این مصیبت سخن می‌گوید. بعد سوزناک و حزن‌انگیز عاشورا و نگاه سوگ‌سرایانه عسگری به این موضوع، باعث شده تا عاطفه و احساس غالب بر شعرش، اندوه و حسرت و اشک گردد. پرداختن به مظلومیت امام حسین^(ع)، حس تألم و دلسوزی مخاطب را تحریک کرده و جنبه بکایی و رثایی شعر را می‌افزاید. شاعر در آغاز از حرم امام^(ع) شروع می‌کند که مملو از آه و شیون شیفندگان است و بعد به مسأله واقعه کربلا می‌پردازد:

«به یال باد پیچیده است حرم شیونی خونین / که هر آلاله‌ای سرخ است و هر آویشنی خونین / حکایت ساقه یاس است در انبوه قیچی‌ها / حکایت رزم خوبان است با اهریمن / وضو با خون بگیر و گوش کن بانگ اذانی که / محرم می‌وزد از محضری خونین / جهان در التهاب است و خدا از گنجه‌ای در عرش / برون آورده از نو بیرق پیراهنی خونین / نوازش زخم را سامان دهد؛ اما به شرطی

که/ نباشد دست با تاول نباشد گردنی خونین/ چه خوش مهمان‌نوازی می‌کنند این بی‌وفا مردم/ به نعل تازه اسبان وحشی با تنی خونین/ چه بیرون رفته از دوش پدر از خیمه، سیبی سرخ/ چه برگشته است قنذاقی در آغوش زنی خونین/ همین قدر از سر ساقی بگویم که سلامت نیست/ عمود آهنین کج شد، عمود آهنین خونین/ خودش در ناحیه گفته‌ست صبح و شام می‌گرید/ خودش در ناحیه گفته‌ست گریه کردنی خونین/ همین بس هر دو دنیای مرا وقتی که می‌خواند/ میان روضه این اشعار را سینه‌زنی خونین» (عسکری، ۱۳۹۵: ۲۱).

کلماتی مانند «شیونی خونین، آلاله‌ای سرخ، ساقه یاس، انبوه قیچی‌ها، رزم خوبان، اهریمن، وضو، خون، بانگ اذانی، محرم، خونین، التهاب، پیراهنی خونین، بیرق، زخم، دست، تاول، گردن، بی‌وفا مردم، نعل تازه اسبان، آغوش زن، قنذاق، خیمه، عمود آهنین، گریه و ...» در کنار هم گرد آمدند و حزن و اندوه شاعر را به مخاطب انتقال می‌دهند.

الجلالوی و عسگری در اشعارشان، بارها و بارها از امام حسین (ع) نام برده‌اند و او را الگوی هدایتگری معرفی می‌کنند. این قطعه‌های شعری بعد سوزناک و حزن‌انگیز عاشورا و نگاه سوگ‌سرایانه هر دو شاعر به این موضوع، حس اندوه و دلسوزی مخاطب را برانگیخته و او را برای مقاومت و پایداری تحریک می‌سازد.

۲-۱-۶- آرمان‌گرایی (امید به آینده با ظهور منجی)

شاعران سعی دارند با امید دهی به مخاطبان خویش، شادی هر چه بیشتر آنان را فراهم نموده و در نتیجه از خمودگی و سستی در وجود مجاهدان و مبارزان جلوگیری کنند.

شاعران معاصر تلاش می‌کنند قبل از برانگیختن افکار مخاطبان خویش، احساسات ایشان را تحریک نمایند، به‌ویژه آنچه با اعتقادات قلبی و باورها و ایمان ایشان مرتبط باشد. الجلالوی به این مسأله به‌خوبی واقف است و در قطعه شعر زیر به آن اشاره می‌کند:

«لَمْ تَزَلْ فِي الرَّؤْيِ قَدَمَاكَ / يَا سَيِّدَ الرُّوحِ / وَالنُّطْقِ وَالنَّارِ / يَا سَيِّدَ الأَزْمَنَةِ / تَزْهَرُ الشَّمْسُ / يَمْتَدُّ حَقْلُ الضِّيَاءِ / يُوقِظُ الفَجْرَ / يَتَّبَعُهُ لِلْحُقُولِ دَمُ الأَنْبِيَاءِ / وَيَفْتَحُ نَافِذَةً / تُولَدُ الشَّمْسُ مِنْهَا / وَأَشْرَعَةُ النَّحْلِ تَعْبُرُ نَحْوَ السَّمَاءِ ... (الجلالوی، ۲۰۰۱: ۱۲۰-۱۱۲).

ترجمه: «پیوسته گام‌هایت در رؤیاست. ای سرور روح و کلام و آتش! ای سرور زمانه! خورشید می‌درخشد و میدان روشنایی را می‌گستراند؛ سپیده دم بیدار می‌شود؛ خون پیامبر در دشت‌ها آن را

جستجو می‌کند؛ پنجره را می‌گشاید و خورشیدی از آن متولد می‌شود و شاخه‌های نخل به سمت آسمان بالا می‌روند».

الجلاوی با به کارگیری واژگانی مانند «سید الأزمه، تزهر الشمس، یوقظ الفجر، تولد الشمس، یفتح و...» از ظهور منجی‌ای سخن می‌گوید که با آمدنش فجر و خورشید طلوع می‌کنند. تکرار واژگان «سید» و «الشمس» بر زیبایی کلام شاعر افزوده و تأکید وی بر غرض اصلی‌اش را نمایان می‌سازد؛ و با ذکر عبارتهای «تولد الشمس» و «یوقظ الفجر» اشاره به ظهور نور و روشنایی در جهان و از بین رفتن بدی‌ها و تاریکی‌ها دارد.

حامد عسکری نیز با اعتقاد و باور قلبی به امام زمان (ع)، ظهور ایشان را زمینه‌ساز صلح و عدالت نه در ایران؛ بلکه در تمام جهان می‌داند:

«صحبت اونیه که وقتی بیاد/ مهربون و پاک و بی تکلفه/ بدون میکروفونای رنگارنگ/ همه دنیا صداشو می‌شنفه/ صحبت اونیه که وقتی بیاد/ یه صلابتی داره تو دلبریش/ واسه پابره‌ها حرف داره/ توی جلسه‌ی نشست خبریش:/ واسه سرخ پوستای مظلوم و غریب/ واسه بومیای استرالیا/ واسه پیرمردای سارایه و و/ واسه‌ی جوونای کلمبیا/ وقتی باشه دیدگاه هیچ مزرعه‌ای/ لب به پاییز و ملخ نمی‌زنه/ کنار برجای تلخ و زشت شهر/ هیچ لبوفروشی یخ نمی‌زنه/ حواسش هس به درون آدما/ بت نشن، قبله و تندیس نشن/ تو شبای بارونی رفتگرا/ با عبور ماشینا خیس نشن/ اون دلش واسه همه شور می‌زنه/ واسه‌ی «ام علی» و «مارگریت»/ یکی توی کوچه‌ای توی «دمشق»/ یکی توی شلوغی «والستریت»/ خلاصه به فکر انسانیه/ خوبیای گم شده تو دست باد/ ما باید دنیا رو آماده کنیم/ ما باید دعا کنیم که زود بیاد» (عسکری، ۱۳۹۵: ۸۵-۸۴).

بر اثر هم‌نشینی کلمات «مهربون، همه‌ی دنیا، صلابت، پابره‌ها، مظلوم، غریب، فکر انسانیه، خوبیای گم شده، دنیا، آماده، دعا، زود و...» در کنار هم، درون‌مایه این قطعه شعری شکل گرفته است و حاکی از برقراری صلح و تأثیر امام (ع) بر تمام دنیا است.

بررسی تطبیقی سروده‌های این دو شاعر بیانگر آن است که امید به آینده در اشعارشان رنگ دینی دارد و با مفاهیم دینی و بحث منجی عالم بشریت امام زمان آمیخته شده‌است.

همزمان با اشغال فلسطین به دست یهودیان و قدرت یافتن آنان و بیرون راندن مردم از سرزمینشان و سکونت سران و بزرگان عرصه سیاست و سلطنت کشورهای عربی، شرایط جدیدی برای فلسطین ایجاد شد و رنج روزافزون نصیب آنان گشت. در اثر این وضع، شعرا بر آن شدند تا سلاح قلم برگزینند و با آفرینش آثار ارزشمند، به دفاع از ملت مظلوم فلسطین و هویت آنان بپا خیزند تا بدین گونه رسالت خود را به انجام رسانند (نعمتی و همکاران، ۱۴۰۱: ۷۳)؛ به عبارت دیگر مسأله فلسطین و رویارویی آن با رژیم اشغالگر صهیونیستی یکی از منابع مهم الهام بخش شعر مقاومت است. فداکاری و شجاعت‌های فلسطینیان، نه تنها در ادبیات سیاسی فلسطین؛ بلکه در شعر شعرای ایرانی و عرب‌زبان نیز متجلی شده است.

الجلایوی در قطعه شعر زیر، سرزمین‌های عربی را به حمایت از فلسطین فرامی‌خواند. او از مردم می‌خواهد تا در مسیر مقاومت، فلسطینیان را رها نکنند و تنها نگذارند. امید به آینده‌ای بهتر، مقوله‌ای است که شاعر بدان پرداخته و سعی می‌کند آن را در قلب فلسطینیان روشن نگاه دارد:

«كُلَّمَا أَوْعَلَتْ / فَادْفَاتُ الدِّينِ إِلَى دَمِهِمْ أَضْرُمُوا / أَيَقِنَ المَارْقُونَ الفِرَارَ / فَهَذَا النَّبِيُّ حَجَارَتَهُ / كَلَّمَا فَرَّ وَجِهَ السَّفَارَاتِ عَنْهُ يَلَا حِقَّةُ / أُمَمِ اللَّهِ / هَذَا بَيَانُ الحِجَارَةِ / دَكُّوا السَّفَارَاتِ فِي كُلِّ عَاصِمَةٍ / وَأَدْخُلُوا بِسَلَامٍ / فَمَا مِنْ نِظَامٍ / يَرُدُّ الحِجَارَةَ ... / نَعَمْ هَذِهِ سُلْطَةُ اللَّهِ / أَيْنَ الفِرَارُ ... / قَفُّوا / أَرَى قَامَةَ الشَّعْبِ مَمْتَدَّةً / مِنْ خَنَادِقِهَا / فَأَلْحِقُوا الرِّكْبَ، سُدُّوا المَنَافِذَ / هَذِي القِيَامَةُ تَسْعَى / لِأَيِّ نِظَامٍ عَمِيلٍ / وَأَيُّ عَمِيلٍ يُدِيرُ نِظَامًا عَلِيلاً / وَأَيُّ نِظَامٍ يُدَارُ / أَقُولُ لَكُمْ / حَاصِرُوهُمْ وَشَدُّوا الوَثَاقَ ... / فَإِمَّا فِدَاءٌ / وَإِمَّا فِدَاءٌ / وَهَذَا الخَلِيجُ بِوَارِجِهِمْ / فَاحْرَقُوهَا وَكُتِبُوا / فَإِنَّ العِجَاهَ الوَحِيدَ القَرَارَ ... / إِلَى الوَاقِفِينَ / بِأَرْضِ الجَنُوبِ / إِلَى الشَّرَفَاءِ وَكُلِّ السَّكَّانِينَ / خَطُّوا طَرِيقًا إِلَى القُدْسِ / وَأَنْتَشِرُوا / رَافَقْتَكُمْ يَدُ اللَّهِ / هَذَا هُوَ الدَّرْبُ / اللَّهُ أَكْبَرُ / جَيْشٌ عَلَى هُنَا / وَأَقُولُ لَكُمْ / مَا اسْتَطَعْتُمْ إِلَيْهِ / مِنَ الجُنْدِ عَدُّوا / فَوَاللَّهِ / خَيْرٌ لَيْسَتْ بَعِيدًا / وَهَذِي الفُلُوقُ بِتَلِّ أَيْبِ تَجُوسٍ / تَوَزَّعَ أَشْلَانِهَا تَدَلَّعُ الأَنْفِجَارُ» (الجلایوی، ۲۰۰۳: ۸۰-۷۴).

توجه: «هرگاه هواپیماهای بمب افکن حمله می‌کنند به کسانی که خونشان را آتش زدند؛ ناباوران (مارقان) فرار را ترجیح می‌دهند. سنگشان، پیامبر آنان است. هر قدر سفارت‌ها از او فاصله می‌گرفتند، به دنبال آن‌ها می‌رفت. ای ملت‌های خدا! این گفتمان سنگ است: سفارت‌ها را در هر پایتختی خراب کنید و با آرامش به آن‌ها وارد شوید. هیچ نظامی نمی‌تواند پاسخ سنگ را بدهد... این قدرت خداوند

است، راه فراری از آن نیست ... بایستید. قامت مردم را در خندق‌ها راست می‌بینم. به سوارکاران ملحق شوید، گذرگاه‌ها را ببندید. این قیامت برای هر نظام مزدوری است و هر مزدوری که نظامی بیمار یا هر نظامی را اداره کند. به شما می‌گویم: آن‌ها را محاصره کنید و در سختی قرار دهید ... جان را فدا می‌کنیم، جان را فدا می‌کنیم، این خلیج، ناو جنگی آن‌هاست. آن را بسوزانید و لیبک گوید. به راستی که مبارزه، تنها راه نجات است ... ساکنان سرزمین جنوب و شرفاء، اگر با چاقو هم شده، راهی را به قدس باز کنید. پراکنده شوید. دست خداوند همراهتان باد! این همان راه است. الله اکبر. سپاه علی اینجا است و من به شما می‌گویم هر چه می‌توانید سرباز آماده کنید. به خدا سوگند خبیر دور نیست. این گروه در تل آویو جستجو می‌کند. جسد‌ها را پراکنده کرده و انفجاری برمی‌افروزد.»

در این قطعه شعر، الجلاوی با استفاده از کلمات «دَم، أَضْرَمُوا، حِجَارَةٌ، سفارات، أَمَمُ اللهُ، نظام، سُلْطَةٌ، الفرار، الشَّعْب، خَنَادِق، الْقِيَامَةُ، نِظَام عَمِيل، الْجِهَاد، الْقُدُس، جَيْش، اللهُ أَكْبَرُ، يَدُ اللهُ، الْجَنْد، تَلِ أَيْب، الْأَنْفَجَار و ...» احساسات درونی خویش را ابراز می‌کند و از سرزمینی سخن می‌گوید که به ناحق غصب شده و سال‌های سال است که مقاومت می‌کند. در کنار این ساختار هدفمند، برخی کلمات مانند: «حِجَارَةٌ، دَم، عَمِيل، فِدَاء و ...» تکرار شده‌اند تا هم بر زیبایی کلام بیفزایند و هم تأثیر کلام شاعر را بر مخاطب بیشتر کنند. فلسطینیان در راه اهداف و آرمان‌های خود در مسیر مبارزه، هیچ سلاحی را بی‌ارزش و ناچیز نمی‌دانند؛ چرا که می‌دانند هر سلاحی که به ایمان اتکا کند، می‌تواند دشمن را ناتوان و نابود سازد.

الجلاوی، سنگ را برای فلسطینی‌ها، سلاحی خدایی می‌داند و به دلیل پیوند آن با فلسطین، آن را سبب الهام خویش قرار داده است. شعر انتفاضه با اینکه می‌بیند کشورهای غربی و عربی از فلسطین حمایت نمی‌کنند؛ اما در پس دستان خالی یا مملو از سنگ‌ریزه فلسطینیان، قدرت بزرگی را می‌بیند که آن‌ها را به ستیزه‌جویی و عدم سازش با دشمن وامی‌دارد. به خاطر همین قداست سنگ است که شاعر آن را به «نبی» تشبیه نموده است. در جایی دیگر شاعر «حِجَارَةٌ» را به انسانی تشبیه کرده است که دارای قدرت بیان است: «هَذَا بَيَانُ الْحِجَارَةِ».

حامد عسکری نیز به مسأله فلسطین توجه کرده و از خون و خمپاره و شهید در آن سخن می گوید:

«در ازدحام خون و خمپاره / در های و هوی ترکش و آوار / در ناگزیر حمله‌ی موشک / در سرفه‌های سُرپی رگبار / روزی هزار تا سیب می‌افته / روزی هزار تا بچه می‌میره / تیراژ روزنامه می‌ره بالا / عکاسشون جایزه می‌گیره / چشمای دنیا تاره و خسته‌س / توی گلومون بغض نشکسته‌س / ما غرق زخمیم و چشم عالم / مثل گذرگاه رفح بسته‌س / نفرین به این رفتار و این منطق / این منطق پست عروسک کش / این منطق داس و گلوی سیب / این لشکر جرّار کودک کش / اهل سلوک زخم و اندوهیم / تفتیده در این درد جانکاهیم / هی زخم خوردیم و فقط بغضیم / هی درد دیدیم و فقط آهیم / لبخند و آزادی و آرامش / ما را بغل وا می‌کند روزی / دنیای کور و تلخ و افسرده / ما را تماشا می‌کند روزی / آه ای فلسطین به زخم آذین / می‌شویم از روی تو روزی خون / گنجشک‌ها کاشانه می‌سازند / در باغ‌های روشن زیتون» (عسکری، ۱۳۹۵: ۷۲-۷۱).

«خون و خمپاره، ترکش، آوار، حمله‌ی موشک، رگبار، سرب، می‌میره، بچه، خسته، بغض، زخم، گذرگاه رفح، منطق داس، لشکر جرّار، کودک کش، درد جانکاه، آه، افسرده، خون، فلسطین، تلخ و ...» کلماتی هستند که مقصود شاعر را بیان می‌کنند. شاعر برای تأثیرگذاری بیشتر بر مخاطب به تکرار کلمات «خون، زخم، درد، منطق و ...» پرداخته است. وجود جناس در «های و هوی» موجب ایجاد نوعی موسیقی و زیبایی کلام شده است. واکاوی تطبیقی قطعه‌های شعری فوق بیانگر آن است که هر دو شاعر مخاطبان خویش را به دفاع از فلسطین و انقلاب ضد ستم، به‌ویژه اسرائیل فرامی‌خوانند و به پیامدهای اشغال فلسطین همچون بی‌خانمانی، کشتار، ترور، تبعید، بستن گذرگاه‌ها، و مصائبی این‌گونه را بیان نموده‌اند.

۳- نتیجه‌گیری

در میان شعرای معاصر ایران و بحرین در حوزه ادبیات مقاومت و پایداری، وجوه اشتراک زیادی میان حامد عسکری و علی الجلاوی وجود دارد و به‌طور مسلم این اشتراکات

زمینه‌ساز مضامین و معانی مشترک در آثار این دو شاعر گردیده است. با بررسی موضوعات شعری دو شاعر مشخص شد که:

— اشعارشان ارتباطی مستقیم با مضامین و مؤلفه‌های ادبیات مقاومت دارد و در این زمینه نیز عاطفه‌ای صادقانه در اشعار آنها موج می‌زند.

— مضامین و مؤلفه‌ها مشترک در اشعار این دو شاعر همچون: وطن‌دوستی، شهدا، دعوت به مقاومت و پایداری، ویرانی و خرابی جنگ، اشاره به نهضت عاشورا، امید به آینده با ظهور منجی و فلسطین دیده می‌شود.

— به کارگیری جملات و ترکیب‌سازی و واژه‌گزینی که بر جنبه‌های عاطفی، احساسی و هنری اشعار این دو شاعر افزوده است و به سخنان دو شاعر زیبایی و استواری بخشیده است. آنها واژگان اشعار خویش را با توجه به مضمون پایداری و مقاومت انتخاب نمودند. برخی از واژگانی که بیانگر مقاومت و پایداری هستند، تکرار شده‌اند و این تکرار موجب برجسته شدن آن واژگان و توجه مخاطب به آن گردیده است.

— هر دو شاعر از فعل مضارع بیشتری به نسبت فعل ماضی بهره‌برده‌اند تا از یک‌سو، تداوم مبارزه و پایداری را بیان کنند و از سوی دیگر استمرار ظلم نسبت به وطنشان را به تصویر بکشند؛ وجود فعل‌های ماضی نیز دال بر وجود پایداری از زمان گذشته و اهتمام هر دو شاعر بدان است.

— هر دو شاعر از ضمیر متکلم بهره زیادی برده‌اند؛ زیرا از رویدادهایی سخن می‌گویند که به چشم خویش، آنها را دیده‌اند.

— الجلاوی و عسگری از صور خیال (تشبیه، استعاره، کنایه)، نماد و شخصیت‌های مقاومت تاریخی بهره زیادی برده‌اند تا میان کهن‌الگوها و واقعیت جامعه خویش پیوندی محکم برقرار کنند.

- ابن منظور، جمال‌الدین محمد بن مکرم الأنصاری. (بی تا). **لسان العرب**. بیروت: دار احیاء التراث العرب.
- الجلاوی، علی. (۲۰۰۱م). **العصیان: رسالة المنذر**. دمشق: دار المدى.
- الجلاوی، علی. (۲۰۰۳م). **دل‌مونیات، الجزء الأول والثانی**. دمشق: دار کنعان.
- الجلاوی، علی. (۲۰۱۱م). **کرزۀ نهد**. بحرین: منامه.
- الحسین، قسی. (۱۹۷۲م). **الموت و الحیاة فی شعر المقاومة**. بیروت: المكتبة العصرية.
- بارونیان، حسن. (۱۳۸۷). **شخصیت پردازی در داستان‌های کوتاه دفاع مقدس**. تهران: بنیاد حفظ آثار و ارزش‌های دفاع مقدس.
- حسین پورچافی، علی. (۱۳۸۳). **جریان‌های شعری معاصر**. تهران: امیر کبیر.
- خطیب، حسام، (۱۹۹۹). **آفاق الأدب المقارن عربیاً و عالمیاً**. چاپ دوم. دمشق: دارالفکر.
- ذبیح، محمود. (۲۰۱۲). **الأدب البحرینی فی العصر الحدیث**. منامه: نشر الصباح.
- روشنفکر، کبری؛ اسماعیلی، مرتضی؛ زارع برمی، مرتضی. (۱۳۹۰). «**درونمایه مقاومت در شعر جواد جمیل با تاکید بر دفتر شعری (اشیاء حذفها الرقابة)**». نشریه ادبیات پایدار. سال دوم، شماره ۴: ۲۵۷ - ۲۷۶.
- روشنفکر، کبری؛ زارع برمی، مرتضی؛ قبادی، حسینعلی. (۱۳۹۰). «**تحلیل تطبیقی درون‌مایه‌های مقاومت در اشعار سمیح القاسم، حسن حسینی و قیصر امین پور**». فصلنامه پژوهش‌های زبان و ادبیات تطبیقی. دوره دوم، شماره ۴، صص ۷۰-۴۱.
- سرحان، منصور محمد. (۲۰۰۶). **النقد الأدبی فی البحرین خلال القرن العشرين: أضواء علی بدايات الماضي و مسيرة الحاضر**. اردن: دار فارس.
- شرکت مقدم، صدیقه. (۱۳۸۸). «**مکتب‌های ادبی تطبیقی**». فصلنامه مطالعات ادبیات تطبیقی. دوره ۳، شماره ۲۲، صص ۷۲-۵۱.
- شکری، غالی. (۱۹۷۹م). **أدب المقاومة**. بیروت: دارالآفاق الجديدة.
- طاهری‌نیا، علی باقر، محمودی، فرزانه، عباسی، نسرین. (۱۳۹۱). «**صدی الوحدة العقائدية فی أدب المقاومة لحركة البحرین**». دراسات الأدب المعاصر. السنة الخامسة، العدد التاسع عشر: ۳۰-۹.
- عسکری، حامد. (۱۳۹۵). **پری شب**. کرج: شانی.
- عسکری، حامد. (۱۳۹۶). **خانمی که شما باشید**. کرج: شانی.

- عسگری، حامد. (۱۳۹۷). *سرمه‌ای*. تهران: نیماژ
- علوش، سعید، (۱۹۸۷م). *مدارس الأدب المقارن؛ دراسة منهجية*. بیروت: المركز الثقافي العربی.
- عمران پور، محمدرضا. (۱۳۸۶). «اهمیت عناصر و ویژگی‌های ساختاری واژه در گزینش واژگان شعر». گوهر گویا. دوره ۱، شماره ۱: ۱۸۰-۱۵۳.
- قلعلی، قدری. (۱۹۶۵م). *الخلیج*. بیروت: دار الکتب العربی.
- کسروی، احمد. (۱۳۳۰). *تاریخ مشروطیت ایران*. تهران: امیر کبیر.
- مسکوب، شاهرخ. (۱۳۶۸). «نگاهی به شعر متعهد فارسی در دهه سی و چهل». فصلنامه ایران-نامه. سال هفتم، شماره ۴: ۵۸۳-۵۵۵.
- مقصودی، مجتبی؛ حیدری، شقایق. (۱۳۹۰). «بررسی وجوه تشابه و تفاوت جنبش‌های عربی در کشورهای خاورمیانه». فصلنامه ره‌نامه سیاست‌گذاری. سال دوم، شماره دوم: ۷۳-۴۱.
- نعمتی، فاروق؛ روشن، محمد مهدی؛ نادری، اسماعیل. (۱۴۰۱). «گفتنمان مقاومت فلسطین؛ طبیعت بیداری اسلامی در میان شاعران معاصر عربی»، فصلنامه مطالعات بیداری اسلامی، سال یازدهم، شماره دوم (پیاپی ۲۴): ۵۱-۷۹.

سایت و منابع اینترنتی

- سایت خبرگزاری فارس <https://www.farsnews.ir> ۱۳۹۴